

Željko Rutović
Podgorica

SLOBODAN PRISTUP INFORMACIJAMA – ISTINSKA POTREBA SLOBODNOG GRAĐANINA

FREE ACCESS TO INFORMATION – TRULEY NEED FOR FREE CITYZEN

ABSTRACT The citizens and the public represent the active participants in realization of the complex public works which are necessary for the social development. Considering the fact that a modern state cannot be regarded as the 'government tool', but as the organisation politically oriented towards the development of the society and providing public services to the citizens, it is natural that in such a democratic system a free access to information as the basis of the human benefit is implied. Through this public benefit and *the right of every citizen to be informed*, their role as the 'controllers of the state management' increases. As the principles of the citizens strengthen, the political culture of participation grows and it causes a quicker development of the civil society, which contributes to the democratic progress. An important point of the transformation of the state into the public service oriented utility, and a system of a social regulation of the public processes, is, precisely, an information as the 'oxygen of the democracy'.

Transition of the postsocialistic societies is based, among the other things, on the principles of the transparency and the open society, which implies the *reenforcement of the significance of the public sphere*. Free access to information legally leads to socio – cultural implications as the positive effects on the sustainable system of democratic progress and the social development.

Key words: information, citizen, democracy, human rights, public, government, low state, transition,

APSTRAKT Građani i javnost danas predstavljaju aktivne učesnike u realizaciji složenih javnih poslova neophodnih za razvoj društva. S obzirom na to da se savremena država više ne može posmatrati kao *instrument vlasti*, već kao organizacija koja je politički orijentisana ka razvoju društva i pružanju *javnih usluga* građanima, prirodno se, shodno takvom demokratskom poretku, kontekstualizuje sloboda pristupa informacijama kao osnovno ljudsko dobro – istinska potreba slobodnog građanina. Pomoću ovoga javnog dobra i *prava građanina da zna* jača uloga građana kao „kontrolora“ vlasti. Jačanjem principa građanstva snaži se participativna politička kultura i pospješuje razvoj civilnog društva, čime se doprinosi demokratizaciji društva. Bitna tačka transformacije države u servisno orijentisanu javnu službu i sistem socijalne regulacije društvenih procesa, upravo je informacija kao „kiseonik demokratije“. Proces postsocijalističke društva, između ostalog, zasnovana je na principima transparentnosti i otvorenog društva, što podrazumijeva reafirmaciju značaja javne sfere. Slobodan pristup informacijama zakonito dovodi do sociokulturoloških implikacija kao pozitivnih efekata za održivi sistem demokratije i razvoja društva, a u funkciji je razvoja potrebe građana za svestranim informisanjem.

Ključne riječi: informacija, građanin, demokratija, ljudska prava, javnost, organ vlasti, pravna država, tranzicija, transparentnost

Uvod

Pravo na pristup informacijama kojima raspolaže javna vlast, danas je široko priznato kao osnovno ljudsko pravo, zaštićeno međunarodnim državnim dokumentima. Slobodan pristup informacijama jeste osnov demokratskog života,

pomoću njega afirmiše se otvorenost javne administracije, što omogućava građaninu da formira kritičko-objektivno mišljenje o stanju i pojavama u jednom društvu, putem zakonske mogućnosti da dobiju informacije o pitanjima od javnog interesa. Uostalom, posjedovanje informacija jeste i temelj savremenih participativnih političkih kultura, jer se uz pomoć dostupnosti informacijama građani uvijek i iznova iskazuju, a tako i najbolje zaštićuju. Sloboda pristupa informacijama jeste jako bitno ljudsko pravo jer je subjekt prava građanin, a objekt prava su informacije u posjedu organa javne vlasti. Znači, slobodan pristup informacijama afirmiše nov princip funkcionisanja vlasti i državne uprave. Temeljna načela postaju sloboda dobijanja informacija i maksimalna otvorenost javnih institucija. Međutim, velika je diskrepancija između prava i društvene stvarnosti. Zbog toga neophodna su temeljna i neprestana sociološka istraživanja u cilju otkrivanja uzroka i posljedica neostvarivanja institucionalizovanih mogućnosti građana u svim oblastima, pa naravno, i u oblasti slobodnog pristupa informacijama.

Pravo na slobodan pristup informacijama izvodi se iz korpusa tradicionalnih političkih i građanskih prava posebno utvrđenih i uobličenih tokom građanskih revolucija krajem XVIII vijeka, te ono danas proističe iz najvažnijih dokumenata Ujedinjenih nacija i Savjeta Evrope. Na svojoj prvoj sjednici 1946, Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila je Rezoluciju 59(I), u kojoj se kaže: „Sloboda informisanja je osnovno ljudsko pravo i standard za sva ljudska prava kojima su Ujedinjene nacije posvećene“. A u članu 19 **Univerzalne deklaracije o pravima čovjeka** (1948) utvrđeno je da „svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, što obuhvata i pravo da ne bude uznemiravan zbog svog mišljenja, kao i pravo da traži, prima i širi obavještenja i ideje bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice“. Slična formulacija sadržana je i u članu 19 **Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima** (1966) i članu 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima (1950). Od tada autoritativne izjave u prilog ovoj ideji i njena tumačenja data su u velikom broju međunarodnih tijela, uključujući i Ujedinjene nacije, Komonvelt, Oganizaciju Američkih Država i Savjet Evrope. Dana 21. februara 2002. godine, Komitet ministara Savjeta Evrope usvojio je **Preporuku Rec (2002) 2 o pristupanju službenim dokumentima**, kojom se prvi put ustanovljava regionalni standard u Evropi o pristupu informacijama sadržanim u dokumentima koje posjeduju organi vlasti. Inače, izražen je globalni trend u pravcu pravnog priznavanja ovog prava, jer su zemlje širom svijeta koje teže ka demokratiji usvojile Zakon o slobodnom pristupu informacijama.

Ideja javnosti rada organa vlasti datira iz XVIII vijeka i prvi put je ozakonjena u Švedskoj 1766. godine, kada je građanima priznata dostupnost dokumenata i podataka u posjedu upravne vlasti. Hidenius već polovinom XVIII vijeka doprinosi u Švedskoj ozakonjenju javnosti uprave, upravo putem **zakonskog priznavanja** dostupnosti građanima dokumenata i podataka u posjedu upravne vlasti („Tryckfrihetsförordning“ iz 1766). Ovaj vid ideje javnosti izvršne vlasti potom će napredovati i usvajati se u raznim sredinama, doduše, nejednakom

brzinom, ali postojano (van Evrope će sličan zakon u Sjevernoj Americi imati Viskonsin još 1849, a u Južnoj Americi Kolumbija, 1888). Doba prava na slobodan pristup informacijama od javnog značaja nastupa, ipak, tek sa trećom trećinom XX vijeka. Godine 1966. u Kaliforniji, Amerika zakonom uređuje ovo pravo označavajući ga sintagmom „Vlada na sunčevoj svjetlosti“ (inovira ga u više navrata, a najobimnije 1974. posle afere Votergejt), čemu su slijedile Australija, Kanada i Novi Zeland. Evropske zemlje od šezdesetih godina donose zakone: recimo, Švedska (1975), Finska, Norveška, Danska, Francuska (1978), Holandija (1983), Austrija (1987) itd. U posljednjoj deceniji XX vijeka i međunarodne organizacije, odnosno organizacije zajednica država počinju da u korist principa javnosti napuštaju način principa tajnosti po kome su do tada i same postupale – na primjer, 1997. UNDP (The United Nations Development Programme), Evropska unija 1993, a dostupni su i podaci Parlamenta, Savjeta i Komisije.

Pravo građanina da zna

Demokratizacija društva u savremenim uslovima naročito se odnosi na zemlje u tranziciji i ona je zasnovana na principima pravne socijalne države, transparentnosti rada državnih organa, što podrazumijeva reafirmaciju značaja javne sfere. Javnost rada državnih organa i drugih nosilaca vlasti i sloboda pristupa informacijama čine suštinska obilježja savremene pravne države. Zato korak dalje u demokratizaciji slobode informisanja i uopšte društva znači slobodan pristup informacijama. Zakon o slobodnom pristupu informacijama, između ostalog, povećava zainteresovanost građana za javne poslove i tako smanjuje mogućnost prikrivanja korupcije, propusta u radu i neefikasnosti.

Ostvarivanje reformi političko-pravnog sistema, kao uslova za ostvarivanje demokratije, ne može se ostvariti bez demokratizacije društva i uvođenja promjena u oblasti sloboda i prava građana i ostvarivanja opšteg prava slobode pristupa informacijama. Sloboda informisanja i pravo građanina da zna temelji se na pravu građanina da podnese zahtjev organu za pružanje informacija, a da pri tome ne mora obrazlagati razloge traženja te informacije. To je temeljno ljudsko pravo i ugaoni kamen svih sloboda kojima je čovječanstvo posvećeno. Jedan od osnovnih uslova demokratizacije društva jeste stvaranje (pred)uslova da građani mogu samostalno odlučivati o svojim pravima i obavezama, kao i svojim pravom za pristup informacijama kojima raspolažu organi državne uprave, jedinice lokalne samouprave i druga pravna lica koja vrše javna ovlašćenja.

Nova moderna koncepcija državne uprave i lokalne samouprave zahtijeva promjenu strukture, funkcija, ciljeva i metoda odlučivanja građana i organa koji posjeduju informaciju, i istovremeno nameće obavezu državi da omogući pristup informacijama i **pravo građanina da zna** šta vlast radi u njegovo ime, čime se širi sfera jačanja funkcija povjerenja građana u funkcije sistema. Ograničenjem slobode pristupa, učešće građana u vršenju i kontroli vlasti bi

bilo formalno ili fragmentarno. Zato u primjeni principa da *javnost ima pravo da zna*, prva faza jeste promjena odnosa prema građanima, jer građanin je birač, poreski obveznik, što znači da on bira i plaća rad svih organa vlasti, te zato on mora znati šta oni koje je birao ili koje finansira rade u njegovo ime. Ovome u prilog ide podsjećanje da nevladina organizacija za međunarodna ljudska prava ARTICLE 19 opisuje informaciju kao „*kiseonik demokratije*“.

Slobodan pristup informacijama u savremenim uslovima predstavlja osnov otvorenosti i transparentnosti rada državnih organa. Pravo na dobijanje informacije prepoznato je kao opšte pravo svih građana, a ne privilegija određenih struktura i pojedinaca. Najkraće rečeno, uz pomoć ovog prava proširuje se sloboda informisanja i upotpunjuje granica ljudskih prava koja omogućava da građani dođu do informacija od kojih zavisi formiranje i iskazivanje njihove suverene političke volje. Ova tekovina građanskih sloboda polaže temelje i za proaktivnu ulogu organa vlasti da sami unaprijed, i kad niko to od njih ne traži, pružaju informacije koje mogu biti potrebne građanima. Na taj način će svima koji su za informacije zainteresovani omogućiti i olakšati potragu i skratiti vrijeme potrebno da do njih dođu.

Pravo na slobodan pristup informacijama u posjedu vlade ili drugih javnih tijela predstavlja novi korak u afirmaciji uloge građana u vršenju složenih javnih poslova. Uz zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast, građanin, odnosno javnost, postaje četvrta vlast koja kontroliše one kojima je na slobodnim i demokratskim izborima povjerena upravljačka funkcija. Zato, kada se postavi pitanje kome treba da posluži ovakva pravna norma, važno je istaći da ona nije prvenstveno postavljena radi medija i novinara. Smisao donošenja ovakvih zakona u zemljama koje služe za uzor bilo je upravo jačanje **principa građanstva, a to znači razvoja građanske svijesti u pogledu ravnopravnosti sa drugima, aktivnog učešća u uređivanju međuljudskih odnosa, pravnog sistema i sistema vrijednosti uopšte, i na kraju demokratskog oblika zajednice u kojoj će svi građani živjeti.**

Dakle, radi se o tome da se građanima omogući da uz pomoć ovog zakona iskažu, zaštite i zadovolje svoje interese na tekovinama ljudskih prava i sloboda. Jer mnoge stvari koje će njih interesovati kao pojedince ili asocijacije građanskog društva ne moraju da budu šire socijalno relevantne informacije. Prema tome, mnoge od njih neće u isto vrijeme biti interesantne i za medije. Demokratska iskustva govore da je ova sloboda svojom primjenom i test provjere funkcionisanja pravne države. Uz pomoć ovog ljudskog prava proširuju se slobode informisanja i ostvarivanja građanskih sloboda i prava, i omogućava se da građani dobiju informaciju i na taj način ostvare svoju ulogu u vršenju kontrole vlasti.

Dakle, osnovni cilj ove demokratske norme jeste ostvarivanje obaveza za nosioce vlasti, državnu upravu, javne servise i pojedince koji raspolažu javnim ovlašćenjima da uvijek odgovore posjeduju li informaciju koju su tražili građani ili neka druga zainteresovana lica, odnosno subjekti. Naravno, svaka sloboda koja se realizuje u zajednici sa drugim **ima svoje granice**. I ovo pravo je samo

jedno u nizu onih za koje važi dobro poznata maksima: „Ni svojim se pravom služiti ne možeš tek drugom na štetu ili dosadu“. Drugačije rečeno, **pravo pristupa nije apsolutno**. No, slobodan pristup informacijama nikada nije apriorno isključen, jer u svakom konkretnom slučaju ograničenje je moguće samo kada je to stvarno potrebno radi zaštite interesa, koji je u konkretnom trenutku važniji od interesa javnosti da bude obaviještena. U ovom kontekstu ograničenje je posredno i u interesu svakog građanina pojedinačno.

Šta su najbitnija obilježja prava na slobodan pristup informacijama

Konkretno, riječ je o pravu svakog domaćeg i stranog fizičkog i pravnog lica da se informiše o podacima (dokumentima i drugim informacijama) kojima raspolaže organ vlasti, odnosno nosioci informacija od javnog značaja. Pravo lica na dostupnost informaciji nije uslovljeno time da je lice povrijeđeno u nekom svom pravu, te da mu je za tu svrhu potrebna tražena informacija, kao što to pravo nije uslovljeno dokazivanjem bilo kakvog interesa za traženje informacije. Čim nosilac informacije od javnog značaja posjeduje određene informacije, tj. podatke, važi pravna pretpostavka da je takva informacija od interesa za svakoga. Znači, Zakon obavezuje organe vlasti, državnu upravu, lokalnu samoupravu, javne servise, javne ustanove i druga pravna lica kojima je povjereno vršenje javnih ovlašćenja, da na uredno i shodno zakonu podnijet zahtjev (npr. kako je došlo do izdavanja neke građevinske dozvole, ili kako su trošena sredstva samodoprinosu za izgradnju mjesnog doma kulture i sl.) odgovore da li traženu informaciju posjeduju. Ukoliko se ona ne nalazi u službenim dokumentima organa od koga se traži informacija, on treba ili da proslijedi zahtjev onome ko može posjedovati takvu informaciju, ili da o tome obavijesti tražioca informacije. Drugo, kada se tražena informacija nalazi kod tijela ili organa kojemu je građanin uputio zahtjev, oni će biti obavezni da je dostave u traženoj formi, ili da omogućе uvid u nju u kratkom roku. Prema dr Vladimiru Vodineliću, osnovna i najbitnija obilježja prava na slobodan pristup informacijama od javnog značaja jesu sljedeća:

„Riječ je o pravu svakoga (svakog fizičkog i pravnog lica) da se obavijesti o podacima (dokumentima i drugim informacijama) kojima raspolaže vlast i oni koji rade za vlast. Pravo lica da se obavijesti nije uslovljeno time da je lice povrijeđeno u nekom svom pravu radnjom vlasti, te da mu je za tu svrhu potrebna tražena informacija, kao što pravo nije uslovljeno ni postojanjem ni dokazivanjem bilo kakvog konkretnog interesa i razloga za traženje informacije. Čim je vlast, odnosno onaj ko za nju djela, u posjedu nekog podatka, važi pravna pretpostavka da je takav podatak od interesa za svakog. Ako vlast hoće da ne da informaciju, mora da obori ovu pretpostavku, što opet, može samo u unaprijed određenim slučajevima. Naime, traženo obavještenje se može uskratiti kada je to potrebno radi pretežnijih interesa, kako javnih tako privatnih, s tim što je na vlasti da dokaže postojanje takvog interesa, u datom slučaju odbijanja da dâ

obavještenje. Pravo uživa zaštitu, pa se u slučaju neosnovanog uskraćivanja traženog obavještenja ostvaruje pravnim putem. Danas je široko priznato kao ljudsko pravo“. Prema Zoranu Jeliću (U susret zakonskom regulisanju slobodnog pristupa informacijama, *Ekonomika*, Beograd br. 3/2002), pod slobodnim pristupom informacijama kao ljudskim pravom podrazumijeva se pravo svakoga da od nosioca vlasti, odnosno javnih ovlašćenja, traži i dobije relevantne informacije od javnog interesa kako bi se na djelotvoran način omogućio uvid u rad i postupanje onih subjekata kojima su građani na slobodnim i demokratskim izborima poklonili povjerenje da u njihovo ime i za njihov račun vrše funkciju vlasti i, u vezi s tim, da upravljaju drugim javnim poslovima.

Ovo pravo građanima otvara put da, bez posrednika, stvarno i odgovorno učestvuju u vršenju javnih poslova i u procesu donošenja odluka, kao i da utiču na njihov sadržaj i efikasno sprovođenje. Tako npr. da bi izbori mogli ispuniti svoju pravu funkciju – koja se međunarodnim pravom opisuje kao osiguranje da „volja naroda bude osnov autoriteta vlasti“ – biračko tijelo mora imati pristup informacijama.

Vjerovatno najveća vrijednost slobodnog pristupa informacijama jeste u tome što nudi realnu šansu da građani, mediji, javnost uopšte, aktivnim korišćenjem pristupa informacijama uspostave važan mehanizam demokratske kontrole vlasti i efikasno sredstvo u borbi protiv korupcije. Korupcija svojim razornim dejstvom urušava demokratiju i njene vrijednosti. Korupcija uzrokuje političku apatiju, nestabilnost i nepovjerenje u institucije. Ona takođe predstavlja kršenje ljudskih prava i građanskih sloboda. Njen idealan teren jeste zatvoreno društvo, a plodno tlo odsustvo dovoljno pouzdanih informacija.

Stasala i prosperitetna demokratija ne može da toleriše mito i korupciju. Takva demokratija ne dozvoljava urušavanje moralnog kodeksa jednog društva.

Kako možemo da se borimo protiv korupcije? Prvo i osnovno jeste adekvatan zakonski okvir, koji obezbjeđuje uvođenje visokih međunarodnih standarda transparentnosti i odgovornosti u javni život. U korpusu tih zakona važno mjesto u borbi protiv korupcije zauzima slobodan pristup informacijama, prema kojem se garantuje pravo građana, bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi, da imaju uvid u zvanična dokumenta i podatke koji su u posjedu organa vlasti i javnih službi. Sem toga, borba protiv korupcije zahtijeva efikasno sudstvo, slobodne i nezavisne medije, kao i aktivno civilno društvo.

Prema Svjetskom programu za suzbijanje korupcije u taj ambijent, osim propisivanja niza krivičnih djela i sankcija za različite akte korupcije, i donošenja mjera kojima se jača vladavina prava, a posebno Zakona o sukobu interesa, propisa o objavljivanju imovinskog stanja državnih funkcionera – spadaju i zakoni kojima se garantuje transparentnost vršenja poslova javne vlasti, odnosno pravo na praćenje rada organa vlasti i uvid u dokumenta u njihovom posjedu.

Uporednopravno posmatrano, pored Zakona o pristupu javnim informacijama, a u cilju borbe protiv korupcije, neka nacionalna zakonodavstva usvojila su i druge specifične pravne tekstove. Tako je Rumunija 2003. godine donijela Propis o preduzimanju mjera za osiguranje transparentnosti, a koji podrazumi-

jeva kvalitetniji pristup javnosti elektronskim bankama podataka, ali i obavezu objavljivanja imena poreskih delikvenata. Sloboda pristupa informacijama danas je značajno sredstvo u opštoj borbi protiv korupcije. Sama činjenica da se rad organa vlasti može učiniti transparentnim, odnosno da se mogu tražiti informacije u posjedu državnih organa i javnih institucija, a da se pri tom ne mora obrazlagati pravni osnov za dostupnost informaciji – bitno doprinosi povećanju motivacije građana, medija, civilnog društva: da ima svrhe i smisla ulagati pojedinačne napore radi iskorjenjivanja korupcije i nezakonitog ponašanja. Za tu bitku mora se stvoriti konsenzus svih zdravih subjekata u jednom društvu. Svaka stručna elaboracija o konsekvencama nepostojanja tog konseknusa jeste nepotrebna.

Uloga medija kao moćne protivteže u borbi protiv korupcije jeste nezamjenjiva i te činjenice moraju biti svjesni svi društveni subjekti, a posebno institucije i organi u borbi protiv korupcije. Korak dalje u demokratizaciji medijskog prostora, a time i nove pozicije medija u borbi protiv korupcije, jeste upravo slobodan pristup informacijama kojima se promoviše i uređuje maksimalna otvorenost i transparentnost nosilaca javnih ovlašćenja, a time i mogućnost da građani dobiju informacije o svim pitanjima od javnog interesa. Jasan i pravno precizno uređen odnos medija prema korupciji kao društveno neprihvatljivoj i kriminalnoj pojavi sa izuzetno visokim stepenom društvene opasnosti, samo može putem pomenutog prava da intenzivira ovaj proces i dopunski motivise novinare da presudno doprinesu borbi protiv korupcije. Vrlo je važno za medije ostvariti pravne pretpostavke pomoću kojih će se istraživački rasvijetliti fenomen i pojava korupcije, gdje mediji, u strategiji borbe protiv nje, treba da imaju jednu od bitnih uloga. Ne manje važna je i kontinuirana javna edukacija kako za definisanje ove latinske riječi kao podmitljivosti i izopačenosti tako isto i o karakteru i dubini posljedica ove pojave za razvoj jednog društva. Uloga medija presudna je u stvaranju javnog mnjenja koje je odlučno da se suprotstavi svim nepoželjnim i štetnim pojavama u društvu, prvenstveno korupciji.

S obzirom na to da su korupcija, ljudska prava i slobode po svojoj suštini suprotni, potrebno je imati u vidu da su te slobode civilizacijske vrijednosti i tekovine bez kojih je čovjek podanik. Otuda je veoma važno da je slobodan pristup informacijama iz porodice najnovijih zakona koji pripadaju korpusu zaštite ljudskih prava i sloboda, te, saglasno tome, on je i po svojoj suštini, sadržaju i cilju bitan faktor u borbi protiv korupcije, što je istovremeno borba za ljudska prava i slobode. Na kraju, slobodan pristup informacijama povećava učešće pojedinaca u procesu formulisanja politike – on dovodi do veće javne odgovornosti i bolje vladavine i uopšte obogaćuje odnos između javnih tijela i ljudi kojima ona služe.

Puna primjena i korišćenje mogućnosti koje ovaj zakon pruža zavisi u velikoj mjeri od građana. Njega u praksi mogu aktivirati, provjeriti i testirati prije svega građani – pojedinci i njihova udruženja, naravno, pored drugih aktera kao što su mediji, zainteresovana pravna lica, jednom riječju – javnost.

Sociološki posmatrano, pravo na slobodan pristup informacijama, pored institucionalne ima, ne manje značajnu, i **institucionalizujuću ulogu koja se efektuira u razvoju same potrebe građana za svestranim informisanjem. Radi se o emancipaciji građanske svijesti i emancipaciji senzibiliteta građana da aktivno učestvuju u podizanju kvaliteta javnosti uopšte.**

Sociokulturološke implikacije slobodnog pristupa informacijama Dokidanje tajnosti – preduslov društvene tranzicije

Proces postsocijalističke transformacije društva ka parlamentarnoj demokratiji opterećena je, iskustva govore, naslagama kulture tajnosti. Decenijama oblikovana politička, ideološka, kulturološka i vrijednosna matrica tajnosti, generisala je i modulirala mentalitetski arhetip pripadnika društva, kao podanika kulture tajnosti. Svako demokratsko civilizovanje, političko educiranje i javno zagovaranje principa „Javnost ima pravo da zna“ umnogome je otežano zbog pomenutih naslaga prošlosti – očitavanih podjednako kako u strukturi državnog aparata tako isto i u (pod)svijesti pripadnika tog društva. Viši nivo podudarnosti i korelacije ovih dviju strana neminovnu favorizuje i generiše kulturu tajnosti. Otuda tranziciono „preusmjeravanje“ ka novim višim oblicima demokratske svijesti putem **kulture javnosti i prava građanina da zna**, pozicionira novu neposredniju ulogu građanina u tranzicionim i uopšte demokratskim procesima. Građanin se ovom kulturom izmješta iz uloge podanika tajnosti u aktivnu ulogu pripadnika demokratske javnosti. Politički diskurs fenomena javnosti i prava javnosti da zna, posebno dolazi do izražaja u društvima čiji se recidivi prošlosti odražavaju dugo vremena kroz karakter i formu društvene podijeljenosti, kao prepreke stabilnosti i razvoja društva.

S obzirom na to da je demokratiji imanentna javnost, a da je za transformaciju društva u kontekstu interesa građanina javnost prirodan partner, nužno se zaključuje multiplikativni efekat od slobodne i za javnost dostupne informacije. Ovaj „kiseonik demokratije“ javnost motiviše, pospješuje, hrabri i čini djelotvornim za društveni angažman, političko participiranje i javnu komunikaciju. Suprotno tome, informacija kao „kiseonik demokratije“ djeluje na modele kulture tajnosti pogubno i demotivišuće, u planovima onespokojavajuće – jednom riječju, ona dokida atribute moći uspostavljene kroz (zlo)upotrebu informacije, njenu selektivnu (re)distribuciju, manipulativni karakter, te, između ostalog, i na njoj izgrađenu monopolsku poziciju u društvu.

Isprepletanost strukturno-mrežnih odnosa, devijacije transformacije, sporst na sistemsko preoblikovanje i društva i pojedinca, uzurpacija javnosti pomoću dezinformacija, samo su neki od elemenata koji slobodu pristupa informacijama u njenom demokratskom i sociokulturološkom značaju postavljaju u temelje dokidanja tajnosti, odnosno temelje demokratske i odgovorne javnosti.

Otvorenost društva

Sloboda, prožimanje i razmjena informacija neophodni su preduslov stabilnosti i otvorenosti jednog društva. Demokratsko-institucionalni karakter kroz otvorenost informacija predominira dijaloški karakter društva, snaži dinamiku društvenog organizma kroz mobilnost strukturnih jedinica u percepciji i viziji otvorenog društva. Kapacitet otvorene i slobodne informacije dokida autokratsko-monopolske pozicije, čineći time slobodu prijema informacija fundamentom participativne političke kulture demokratskih zajednica.

Politička zrelost

Pristup informaciji u posjedu organa vlasti jeste, između ostalog, spoznaja instrumentarija i političke tehnologije koju upražnjavaju političke elite, te takođe spoznaja načina komuniciranja, tj. (sa)obraćanja organa vlasti prema građanima. Mjera odgovornosti korelativna je neposredno sa mjerom otvorenosti, što je opet u kauzalnoj vezi sa nivoom političke kulture jednog društva. Zahtjev za pristupom informacijama pretpostavka je zrelosti i političke i građanske svijesti, te onog oblika kulture koji utemeljuje demokratski kredibilitet građanina u njegovom uvijek novom i višem obliku komunikacije u odnosima sa organima vlasti. Stasale demokratije i odgovorni pojedinci jesu oni koji pitaju i komentarišu. A tamo gdje nema slobodnih informacija, inauguriše se sumnja i kreira neslobodni građanin.

Odgovornost organa vlasti

Pod uticajem principa **javnost ima pravo da zna**, kao temeljnog ljudskog prava, aktuelizuje se, u svom novom obliku i u novoj pojavnosti sferi, i pitanje odgovorne vlasti, tj. organa vlasti.

Znajući za moto „**Gledamo vas**“, i činjenicu da je monitoring sistem putem civilnog društva značajno oruđe demokratske kontrole vlasti – značajno se (sa manjim ili većim preprekama) redefinišu postavke odgovorne javne vlasti, kao javnog servisa građana. Tendencija (samo)odgovornosti pripadnika i struktura organa vlasti u zemljama tranzicije jeste primjetna kategorija. Pojavne anomalije ipak ne mogu suštinski ugroziti novouspostavljeni prostor demokratskog prožimanja informacija, u kome tragalac za informacijom ima svoje pravo, svoju ulogu, svoja „demokratska pomagala“ i načine – metode ostvarivanja svojih prava. Ovom relacijom uspostavljeni konteksti prožimaju se dijalektički, u konfliktima suprotstavljaju i rješavaju – ali, pri tom se sve to čini ili ima mogućnost da se čini pod okriljem javnosti. Jer, ovdje je riječ o tome da je „*Vlada na sunčevoj svjetlosti*“. Nivo i karakter javnog sporenja oko oblika, metoda i svrhovitosti slobode pristupa informacijama, u krajnjem slučaju, samo snaže i aktuelizuju javnu sferu i značaj slobodne informacije i transparentnog rada javne administracije. Sociokulturološki značaj ovim naglašava transfer

informacije od tajnog posjeda ka javnom dobru. Na ovaj način informacija kao javno dobro postaje fundament održive demokratije.

Odgovornost javnog radio-difuznog servisa

Sloboda pristupa informacijama uopšte, a posebno kada su u pitanju javni radio-difuzni servisi, afirmiše kvalitetan i odgovoran medijski standard. S obzirom na to da je najkraća definicija javnog servisa ona koja ga određuje kao medij koji su osnovali građani i koga finansiraju – prirodna su očekivanja da javni radio-televizijski servis populariše slobodu pristupa informacijama, te da se pomoću njega razmjenjuju iskustva, dileme i potrebe. Odgovornost je u ovom slučaju nešto znatno veće od onoga: „**Gledamo vas**“! Odgovornost znači zainteresovanost za način na koji javni servis prezentuje ono što je u javnom interesu građanina. Javni servis u ovom kontekstu treba da pomogne građaninu kako bi pomoću objektivne i pravovremene informacije bio djelatatan subjekt zajednice u kojoj živi, podjednako u situacijama kada ta zajednica treba da donosi značajne odluke i kada ona svakodnevno funkcioniše. Bez ovakvog javnog medija, generalno uzevši, slabi i uticaj traganja za javnom informacijom. S obzirom na to da priroda socijalnih potreba svakog građanina može dovesti u situaciju korisnika javne informacije koja je u posjedu javne administracije, prirodno je očekivana odgovornost i partnerstvo javne radio-difuzije kada je u pitanju ovo osnovno ljudsko pravo.

Medijska pismenost

Slobodan pristup informacijama u posjedu organa vlasti, te kritička percepcija tog oblika informisanja značajno pospješuje i „novo čitanje“ medija. Ovim putem građanin se izmješta iz pozicije pasivnog korisnika medija u aktivnog aktera medijskog pisma, koji kroz novo sagledavanje pristupa informacijama ima i novi „posmatrački“ ugao programskog sadržaja medija. Ovim se želi naglasiti da kroz kulturu slobodnog pristupa informacijama jačaju i vještine za razumijevanje samih informacija, posebno u njihovom transferu od javne administracije preko medija do građana kao njihovih konzumenata. Medijska pismenost, kao važna oblast komunikologije, posebno dobija na značaju u vremenu društvenih promjena prouzrokovanih globalnim informacionim tehnologijama, hiperprodukcijom medija, te uopšte pozicioniranosti medija kao bitnih činilaca u formiranju sistema društvenih vrijednosti, ali i u uspostavljanju aktuelnih javnih diskursa. Pomoću strategija i unapređenja slobode pristupa informacijama, te javnog interesa u promociji ovog ljudskog prava, jačaće i nivo kulture medijske pismenosti, kao načina lakšeg razumijevanja poruka iz medijske sfere, što umnogome snaži ulogu građanina kao angažovanog participanta u demokratskom društvu. S obzirom na to da mediji sve više postaju i „sredstva masovnog interpretiranja“, prirodan je kauzalitet odnosa slobodnog pristupa informacijama i svijeta medijske industrije, tj. medijskog sadržaja. Kroz brži prijem i dostupnost informacijama snaži se prostor demokratskog suče-

ljavanja različitih društvenih pogleda, a neophodna transmisija te pluralnosti jeste svijet medija.

Pristup informaciji i njenom razumijevanju istovremeno je i pristup mediju u prizmi kako kulturološko-političkog funkcionisanja, tako i u prizmi „oblikovanja svijesti“. Snaženje osnove i društvenog aktivizma unapređenja ljudskih prava posljednje generacije, iz kojeg proističe i pravo na pristup dokumentima u posjedu organa vlasti, umnogome će, po sistemu spojenih sudova, kanalisati i novu poziciju građanina i njegov sociokulturološki odnos prema medijskoj industriji. Govor i dijalog o slobodnoj informaciji ujedno je i govor o statusu i položaju građanina u jednom društvu, te onoj prirodi socijalno-komunikativnih odnosa na čijim se antipodima nalaze pretpolitička kultura s jedne strane, a s druge, zrela demokratska moderna politička kultura. Otuda i implicitni značaj i korelativni praksis slobodne informacije i medijski edukovanog građanina – stasalog u iščitavanju ovovremenih poruka, posebno uobličjenih u trouglu politika – ekonomija – društvo sa svim njegovim izražajnim oblicima i mrežnoj strukturi intersocijalnih odnosa.

Radi se o složenom društvenom procesu za čije je puno razumijevanje, tumačenje i demokratsko usmjeravanje neophodno provoditi temeljna sociološka istraživanja.

L i t e r a t u r a

Lilić, S., Milenković, D. (2003), *Slobodan pristup informacijama*, YUCOM, Beograd. *Pravo javnosti da zna, ARTICLE XIX*, Crnogorski helsinški komitet za ljudska prava, Podgorica (2003).

Jelić, Z. (2002), *U susret zakonskom regulisanju slobodnog pristupa informacijama*, *Ekonomika* (br. 3), Beograd.

Rutović, Ž. (2007), Riječ recenzenta u Priručniku: *Praktična primjena slobodnog pristupa informacijama*, Podgorica.

Vodinelić, V., Gajin, S. (2004), *Slobodan pristup informacijama*, Fond za otvoreno društvo, Beograd.

Normativni akti:

- *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima*;
- *Pakt o građanskim i političkim pravima*;
- *Zakon o slobodnom pristupu informacijama*, „Službeni list RCG“ br. 68 /2005.;
- *Preporuke Komiteta ministara Savjeta Evrope*:
R 81(19) o pristupu informacijama u posjedu javnih organa;
- R 2000 (13) o evropskoj politici pristupa arhivama*;
- R 2002 (2) o slobodnom pristupu službenim dokumentima, dostupno na internetu*:
www.coe.int